

KULA'DA SÜNNET GELENEKLERİ

The Circumcision Traditions in Kula

Les traditions relatives à la circoncision à Kula

Sıtkı Bahadır TUTU*

ÖZET

Bu makalede, Manisa iline bağlı Kula ilçesinde yapılan "Sünnet Düğünleri" ve bu düğünler etrafında oluşmuş geleneksel uygulamalar tespit edilerek incelenmiştir. Bu uygulamaların tespiti, davetli olarak katıldığımız bir sünnet töreninde, gözlem ve karşılıklı görüşme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kula'nın, günümüzdeki ve geçmişteki sünnet geleneği ve uygulamalarının göz önüne alındığı bu incelemede, sünnet gelenek ve uygulamalarının oluşum, gelişim ve değişim süreçleri de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Manisa, Kula, Sünnet, Gelenek.

ABSTRACT

In this article, "The Circumcision Ceremonies" and the traditional practices around these ceremonies in the Kula region of the Manisa district in Turkey have been collected and evaluated. As I was one of the participants at a circumcision ceremony, I had an opportunity to collect traditional practices. While collecting the traditional practices, "observing" and "face to face meeting" methods were used. In this article, the creation, development, and the change in the traditional practices surrounding the circumcision ceremonies in Kula were introduced and examined from a historical point of view.

Key Words

Manisa, Kula, Circumcision, Tradition.

Kula, Kara Divlit Yanardağı'nın eteklerine kurulmuş, Manisa iline bağlı bir ilçedir. Kula, şehirlerarası yolların kavşak ve dinlenme noktasında bulunması, tarihi bir yerleşim birimi olması nedeniyle ve çeşitli ekonomik özellikleri ile dikkat çekmektedir. Kula'ya bağlı Emre Köyü'nde, Yunus Emre ve Tapduk Emre'ye ait olduğu iddia edilen mezarlar, Kula'nın ziyaret ve ilgi çekme nedenleri arasındadır. Kula Belediyesi tarafından işletilen Emir Kaplıcaları ise, ilçenin turizmle ilgili beklentilerinin odak noktasını oluşturmaktadır.

2000 yılında yapılan nüfus sayımına göre 28.769'u (%54) kırsal, 24.217'si (%46) ilçe merkezinde olmak üzere, toplam 52.986 nüfusa sahip olan ilçenin kentleşme düzeyi, Türkiye ortalaması-

nın altında kalmaktadır (www.kula.gov.tr).

Bu kısa incelemenin konusu olan Kula sünnet gelenekleri hakkındaki tespitlerimize yer vermeden önce, genel olarak ve Türklerde sünnet kelimesi ve uygulaması hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Arapça bir kelime olan "sünnet" in sözlük anlamı "işlek yol" olup, geniş anlamda Allah'ın yolunu ve insanın âdet haline getirdiği davranışları ifade eder. Bu kelime İslâmî bakımdan ise, Hz. Muhammed'in, Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz anlamına gelmektedir. Sünnet kelimesi Türkçede, erkek çocukta erkeklik organı ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi gelene-

* Ege Üniversitesi Devlet Türk Müsıkisi Konservatuarı Öğretim Görevlisi

ği şeklinde ikinci bir anlam daha kazanmıştır. Arapçada bu geleneği karşılayan kelime ise “hitan”dır (Türkdoğan;1966-1969:197). Hitan kelimesi Türkçe’de de kullanılmakta olup, Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki bazı yerlerde sünnet düğünü, “hitan meclisi” tabiri ile de ifade edilmektedir (www.elazig.gov.tr).

Sünnet, toplumuzca her ne kadar İslâm kaynaklı bir uygulama olarak kabul görse de, kültürümüzdeki eski inanç unsurlarının ve diğer unsurların şekillendirdiği bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, komşu ilçe ya da köyler arasında bile bazı farklı uygulamalarla karşılaşmak mümkündür.

Bu incelemenin konusu olan Kula sünnet gelenekleri, 17-18 Temmuz 2004 tarihlerinde, Camicedid mahallesi, 185 sokak, numara 6, Kula’da ikâmet etmekte olan İsmail Kasap’ın (sünnet olan çocukların dedesi) evinde, Mesut Kasap ve Mürüvvet Kasap’ın oğulları İsmail (10 yaşında) ve Mehmet Kasap’ın (6 yaşında) sünnet düğünlerinde derlenmiştir.

Kardeşlerin birlikte edilmesi, Türkiye genelinde olduğu gibi, Kula’da da yaygındır. Dede İsmail Kasap (66 yaşında) ve oğlu Mesut Kasap (31 yaşında) leblebi imalatı ile uğraşmaktadır. Anne Mürüvvet Kasap ise ev hanımıdır. Aile, “Kasaplar” lâkabı ile anılmaktadır.

İsmail Kasap ve sünnet düğünü davetlilerinden Ahmet Kömürçü’den (60 yaşında) edindiğimiz bilgiye göre, sünnet düğününe davet, sünnetten bir, iki hafta önce davetiyeler yollanarak gerçekleştirilir. Davetiyede, sünnet gezmesi, yemek, kına gecesi ve mevlidin hangi tarih ve saatte olacağı belirtilir. Davetiyede bunlara ek olarak, “bir kişilik”, “iki kişilik” ya da “ailecek” gibi ibareler de bulunur. Bu ibarelerin eklenmesinin sebebi, davet edilen kişilerin sayısına göre,

hazırlanacak yemeklerin miktarının ayarlanmasıdır. Derlemenin yapıldığı sünnet düğününün davetiyesinde, “ailecek” ibaresi bulunuyordu.

Yaklaşık otuz yıl önce yörede üç gün kadar da sürebilen sünnet düğünleri, günümüzde iki gün sürmektedir. Sünnet düğününün üç günden iki güne düşmesi ekonomik nedenlere bağlı olarak açıklanabilir.

Kula’da, tipik bir sünnet düğününün programı şu şekildedir:

1. Gün:

a. Saat 07.30 sularından ikindi vaktine kadar yemeklerin hazırlanması.

b. Öğleyin, sünnete erken gelmiş olan konuklara tahinli çörek, peynir ve karpuz ikram edilmesi.

c. Saat 15.00 sularında kapı önünde davul ve karnata (sol klarinet) eşliğinde seymenlerin “Bıçaklı Oyun” adlı oyunu oynaması, ardından önde seymenler, arkasında ata binmiş sünnet çocuğu ve sünnet düğününe katılmış erkeklerin, çarşıda ve Kula sokaklarında dolaşarak evin önüne dönmesi.

d. İkinci vaktinden (15.15) akşam vaktine (20.45) kadar sünnet yemeklerinin yenmesi.

e. Akşam vaktinden sonra kına gecesi.

2. Gün:

a. Saat 12.00’de mevlit

b. Mevlit esnasında, sünnet çocuğu, gençler ve kadınların Kula’nın caddelerinde arabalar ile gezmesi.

c. Sünnet işleminin gerçekleşmesi ve ardından misafirlerin sünnet çocuğuna hediyeler vermesi. (Öztürk;1986:152)

Yaptığımız gözlemler ve karşılıklı görüşmelerle, Kula’nın bu tipik sünnet programının ayrıntıları tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz bu geleneğin çeşitli özellikleri hakkında daha ayrıntılı bilgi ver-

mek ve değerlendirme yapmak uygun olacaktır.

Sünnet yemeklerinin malzemeleri, sünnet sahibi tarafından, sünnetten birkaç gün önce temin edilerek evin kilerinde muhafaza edilir. Malzemelerin temin edilmesi esnasında, “yemekçiler” tutulur. Yemekçiler, sünnet ve düğün gibi organizasyonlar için yemek yapan profesyonel kişilerdir. Sünnetin birinci günü, saat 07.30 civarında, evin avlusunda, evin avlusu uygun şartlara sahip değilse, komşu evlerden en uygun olanının avlusunda yemek pişirme işine başlanır. Yemekler, sünnet evinden getirilen odunların yakıldığı ocaklarda pişirilir. Hazırlanan yemekler, mercimek çorbası (tavuklu), et yemeği (domates, biber ve soğanlı, dana eti), taze fasulye, etli nohut, pilav, keşkek, salata, turşu, ayran ve tulumba tatlısıdır.

Davetli olduğumuz sünnette, “yemekçi” olarak, Zübide Kaptan (58 yaşında), Sedef Çelik (58 yaşında), Hatice Ay (50 yaşında), Latife (Latiş) Ekmekçi (38 yaşında) adlı kadınlar tutulmuştur. Yemekçilerin başı olan Zübide Kaptan, yemek yapmayı Selendi’de ailelerinin lokantasında, annesinden öğrenmiştir. 18 yaşında gelin olarak geldiği Kula’da, o tarihten beri yemekçi olarak düğün ve sünnetlere çağrılmaktadır. Bu kişiden aldığımız bilgiye göre, eski sünnetlerde, yukarıda saydığımız yemeklere ek olarak su böreği yapılmaktaymış. Tespitimize göre, 1986 yılında su böreği henüz sünnet yemekleri arasında halâ yer almaktaydı (Öztürk;1986:152). Su böreği, sünnet evinin hanımı ve komşu kadınlar tarafından hazırlanmaktaydı. Kahvede görüşme fırsatı bulduğumuz kaynak kişilere göre, su böreğinin sünnet yemekleri arasından çıkarılması, bu işin kadınlara zor gelmesi ile ilgilidir. Gerçekten

de, sünnete davet edilen yüzlerce misafir için su böreği yufkası açmak, oldukça zahmetli bir iştir. Günümüzde Kula kadınlarının yaşam şekli, eskisine göre çok fazla fark arz etmediği halde, düğünlerde “su böreği” hazırlama geleneği terk edilmiştir. Kula kadınlarının, su böreği yapma geleneğinin terk edilmesine, fark ettirmemeye çalışarak da olsa, sevindikleri gözlemlenmiştir.

Yemekler ikindi vaktine yetiştirilmeye çalışılırken, öğle saatlerinde sünnete erken gelmiş olan misafirlere, sünnet evinde karpuz, peynir ve tahinli çörek ikram edilir.

Saat 15.00 civarında, evin önünde kırnata ve davul çalınmaya başlar. Bir müddet sonra yaren teşkilatına bağlı olan “seymen” topluluğu da evin önüne gelerek, yöreye has “Bıçak Oyunu”nu, ardından da “Harmandalı Oyunu”nu oynar. Seymenlere, yörede, “seyman”, “efe” gibi isimler de verilmektedir. Oyunun ardından seymenlere, davulcu ve kırnataciya önceden hazırlanmış olan havlular dağıtılır. Daha sonra, en önde elinde kılıcıyla “Yaren Başı”, ardında iki elinde bıçak olan “yaren kızanları (seymenler)”, arkasında atlara bindirilmiş sünnet çocukları (büyük çocuk öndeki, küçük çocuk arkadaki atta), en arkada ise erkek davetliler olmak üzere kalabalık bir grup halinde sünnet gezmesine çıkılır. Gezmede, davul ve kırnata ile “zeybek havaları” çalınırken, seymenler de ellerindeki bıçakları bir ritim çalgı gibi kullanılarak dans eder, bu şekilde tarihî Kula çarşısı ve sokaklarında dolaşılır. Yaren başının kılıcı ve bakışları ile verdiği komutlar doğrultusunda, gruptaki seymenler “Hey” gibi nidalarla haykırır. Bu haykırış, “Zeybek” türünde kullanılan 9/8’lik usulün üçlü grubunu kapsayan bir uzunlukta olabileceği gibi, bazen bir

ölçü boyunca süren bir uzunluğa da erişebilir. Yine yaren başının başı çekmesiyle, bazı ezgilere sünnet gezmesine katılanların hepsi eşlik eder. Söz konusu gezmede, “Yörük Ali Zeybeği” gezmeye katılan herkesin iştiraki ile seslendirilmiştir. Bu zeybek ezgisi ilk kez, Kula'nın kuzey komşusu olan Demirci'de, Ferruh Arsunar tarafından, Demirci Mustafa'dan derlenen bir “Kent Zeybeği”dir. Bu gezmede, bugün yaygın olarak bilinen Muzaffer Sarısözen'in Nazilli'den derlediği varyantın icra edilmesi dikkat çekicidir (Akdoğan;2004:653-654). Gezmeye katılanların hepsinin bir ağızdan bu icraya katılmaları, hepsinin aynı anda heyecanlanarak coşku duymasını sağlamak bakımından toplumsal olarak birleştirici bir işleve sahiptir.

Evin önüne geri dönüldüğünde, seymenler bir müddet daha bıçaklı oyuna devam ederler. Yaren başının komutu ile seymenler yere çöker ve çalgılar susar. Yaren başı yüksek bir ses tonu ile şöyle bir selamlama manisi söyler:

Koyunu saldı dize,
Yayıldı çıktı düze.
Selamünaleyküm
Düğün ağası size.

Yukarıdaki maninin ikinci ve dördüncü dizelerinden sonra, seymenler hep bir ağızdan “hey” diye haykırırlar. Halk arasında bu manilere “değişleme” de denir. Benzer bir mani, düğünlerde yaren kızanlarının, kız evinin önüne gelerek selamlama yapması esnasında da karşımıza çıkar.

Keçiyi saldı kuza,
Yayıldı çıktı düze.
Selamünaleyküm
Ağalar size (Şıpka, Mete; 2003:12).

Görüldüğü üzere, karşımızda mani oluşturmakta kullanılan bir formül vardır. Bağlamın gerektirdiği moral koşullar

içerisinde, kelime bazında değişikliklerle, benzer kavramların aynı maninin aynı yerlerinde kullanılarak mani türetildiğini görmekteyiz. İcracı, aslında maniyi ezberlememekte, kullanılacak fikir gruplarını aklında tutmaktadır. (Ekici; 2004: 122)

Selamlama manisinden sonra, yine bir müddet oyuna devam edilir. Yaren başının komutu ile tekrar çökülür. Seymenler çöktükten sonra, yaren başı, örneklerini burada verdiğimiz manilerin fikir gruplarını kullanarak, “bahşiş manisi” icrasına başlar.

Tabancam dolu atmıyor,
Bu efeler benim sözüme bakmıyor.
Sünnetin babası bahşişi vermeden
Bu efeler kalkmıyor.

Yaren başı Zekeriya Madenci (59 yaşında, ilkökul mezunu, emekli memur, 21.07.2004), bu aşamada şu iki maninin de kullanılmasının uygun olabileceğini belirtmiştir.

1. Evlerinin önü iğde,
İki dalları yerde,
Sünnetin amcası
Bu efelerin bahşişi nerde?
2. Yoğurdum vardır ezilecek,
Tülbentten süzülecek.
Ver ağam bahşişimi
Çok yerim daha gezilecek.

Sünnet çocuğunun dedesi, babası ve amcası için bu işlem tekrarlanır. Bahşiş işlemi tamamlandıktan sonra, sıra sünnet çocuğunun attan inmesine gelir. Bu sırada, manilerin söylenme amacı, manide belirtilecek kişiden, çocuğa hediye sözü vermesini istemektir. Bu söz çocuğun gözünde çok inandırıcıdır. Ne de olsa bu sözü, eli kılıçlı, kahraman edalarıyla heybetli bir görünüme sahip olan yaren başı almaktadır. Yaren başı, bu uygulama sırasında aşağıdaki manilerden uygun bulduklarını söyler. Bu manilerde de, yaren başının uzatıp vurguladığı dize

sonlarında, seymenler ya son kelimeyi tekrarlar ya da “hey” diye haykırırlar.

1. Sapanı idare eden kılınçla oktur,
Sünnetin dedesinin gönlü gözü toktur.
Dedesinden bu sünnet çocuğuna
Üzüm bağı haktır.
2. İnme sünnet inmen,
Aç kulağın efeyi dinlen.
Dedenden bilgisayar sözü almadan
Attan inmen.

Manilerde, çocuk için istenen hediyein, çocuğun yaşına ve ailenin ekonomik durumuna uygun olmasına dikkat edilir. Güncel bir unsur olan bilgisayarın manilerde yer alması, yaratma veya yeniden yaratma formülü içinde değişebilen kavramlara bir örnek oluşturmaktadır. Yaren başı, davetlilerin huzurunda söz aldıktan sonra çocuğun attan inmesine izin verir.

Sünnet törenindeki görevini icrâ ettikten hemen sonra kendisi ile yaptığı görüşmede, 12 yaşından beri yarenlik ettiğini belirten Zekeriya Madenci, yöredeki sünnet gezmelerinde seymenlerin yer almasının yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişe sahip olduğunu belirtmiştir. Bu kişi ayrıca, Salihli, Selendi, Alaşehir, Turgutlu ilçelerine ve Manisa il merkezine de gösteriler yapmaya gittiklerini söylemiştir.

Sünnet gezmesinden sonra ikinci vaktinde, evin sokağına büyük tahta sofralar kurularak, yemeğe başlanır. Kadınlar ve erkekler ayrı masalarda yemek yerler. Fakat günümüzde seyrek de olsa aynı aileden olan kadın ve erkeklerin, aynı masada yemek yedikleri görülmektedir. Yemekler yukarıda belirttiğimiz bir sıralamaya göre, kadınlara komşu ve akraba genç kızlar tarafından, erkeklere ise komşu veya akraba delikanlılar tarafından ikram edilir. Uygun bir yere ise portatif bir çeşme kurulur. Bu çeşmeye su, sünnet evinden ya da bir komşunun

evinden hortumla getirilir. Yemekten kalkan erkekler, sünnet çocuğunun babasına veya dedesine üstünde kendi adları yazılı zarflar içinde para verirler. Yemeğin ikramındaki yardımlaşma ve bu hediye geleneğinin uygulandığı toplumsal dayanışmanın güzel bir örneğidir.

Yemek bitiminden sonra sokağın uygun bir yerine kına gecesi için sandalyeler yerleştirilir. Kına gecesine yalnızca kadınlar katılır. Ne yazık ki kına gecesinde, karma müzik türlerindeki örnekleri icra eden ve şehir hayatının ekonomik durumu zayıf kesimlerinde kabul gören çalgıcıları, bir org ile çalıp söyleyerek icrada bulunurlar. Burada çocuklara kına yakılır ve davetlilere çerez ikram edilir. Kına gecesinin bitiminde, Kula dışından gelen misafirler, sünnet sahibinin, akrabalarının ve komşuların evlerinde yatıya alınır. Böyle bir ortamda bulunan herkes, size, Kulalılarının misafirperverliğinden övgü ve minnetle söz edecektir.

Sünnet töreninin ikinci günü, saat 12.00’de sünnet evinde mevlit okunur. Bu mevlide katılan kadınlar sünnet evinde, erkekler ise kapının önünde oturarak mevlidi dinler ve dualara eşlik ederler. Bu esnada gençler, çocuklar ve kadınlardan isteyenler otomobillerle sünnet gezmesine çıkarlar. Otomobil ile gezme âdeti, Kulalılarının iddiasına göre, çok uzun süredir, neredeyse kasabaya ilk taksinin gelmesinden beri devam etmektedir. Gezmede, Kula sokakları yerine, ki bu dar sokaklarda araba sürmek imkânsız gibidir, Kula’daki caddeler tercih edilir.

Geleneksel uygulamalarda, çocuklar mevlit bitiminde sünnet edilirken, bizim katıldığımız sünnet düğününde olduğu gibi, bazı sünnetlerde ise, çocuk sünnet töreninden bir ay kadar önce de

sünnet edilebilmektedir. Geleneksel uygulamalarda çocuklara sünnetten sonra hediye verilir. Eğer sünnet, sünnet gününden önce gerçekleştirilmiş ise, hediyeler, atla sünnet gezmesi bittikten sonra, çocuk yüksekçe bir yere çıkarılarak verilir. Sünnetin, törenden önce yapılmasının yaygınlaşmasıyla birlikte, halkın büyük çoğunluğunun sünnetçi seçiminde sağlık personeli olmayan, sünnet yapmayı berber olan babasından öğrenen geleneksel sünnetçiyi tercih etmesi dikkat çekicidir. Geleneksel sünnetçi, uyuşturucu sprey ve iğne gibi modern aletleri kullanmakta, fakat dikiş atmak yerine bağlamalı bir yöntemi kullanmaya devam etmektedir. Halkın sağlık personeli yerine geleneksel sünnetçiyi tercih etmesinde, sağlık personelinin çocukların canını yaktığı, en azından çocukların bu kişilerden korktukları iddiaları etkilidir.

Yaptığımız derleme sırasında, yörede kirvelik geleneği olmadığı, ayrıca bazı yörelerde görülen sünnet yatağını çok fazla süsleme geleneğinin, en azından günümüzde bu yörede uygulanmadığı gözlenmiştir. Yöre sakinlerine yönelttiğimiz sorular doğrultusunda, Kula'da sünnet için çocuğun altı ile on yaş arasında olmasının tercih edildiğini ve sünnet törenlerinin özellikle yaz aylarında yapıldığı tespit edilmiştir.

Yapmış olduğumuz gözlemler ve inceleme sonucunda, Kula'da eski sünnet geleneklerinden bazılarının hâlâ muhafaza edildiği, bunların yanına yeni uygulamaların eklendiği, bazı geleneklerin ise terk edildiği görülmüştür. Yörede eskiden üç gün sürebilen sünnet düşünlerinin, günümüzde iki gün sürdüğü tespit edilen değişimler arasındadır. Kadının toplum içinde farklılaşmakta olan rolü ve konumunun, geleneklerin terk edil-

mesi ya da değişmesi üzerinde etkili olduğu gerçeği, su böreğinin sünnet yemekleri arasından çıkarılması ve kadın ve erkeklerin sünnet yemeğini aynı maddede yemesinin kabul edilebilir hale gelmesi örneklerinde kendini göstermektedir. Terk edilen ya da değişen gelenekler yanında, seymenlerin sünnet gezmesine katılması yeni bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdilik bu uygulamanın yirmi senelik bir geçmişi olduğunu hatırlayan Kula halkı, otomobillerle sünnet gezmesi uygulamasının ne zaman başladığını hatırlamadığı gibi, gelecekte bu uygulamanın da ne zaman başladığını hatırlamayacaktır.

Gördüğümüz gibi, şimdi eski olan geleneklerimiz de bir zamanlar yeni uygulamalardı. Gelenekler doğar, gelişir ve değişirler veya doğar, gelişir ve değişirler. Bir toplum tarafından benimsenen ve uzun süre devam eden değişimler kalıcıdır ve gelişme olarak kabul edilirler. Kısa süreli ve etkili olmayanlar ya "moda" ya da "bozulma" terimleri ile ifade edilmelidir (Ekici;2004:20).

KAYNAKLAR

- AKDOĞU, Onur. Zeybekler. 2004. İzmir: Sade Matbaacılık.
- EKİCİ, Metin. 2004. Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- KESTELLİ, Raif Necdet. 2004. "Hitan Maddesi." Resimli Türkçe Kamus. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ahmet Nural. 1986. Kula. İzmir: Öğrenci Basımevi.
- "Sünnet Maddesi." 1998. Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ŞİPKA, Aycan- H. Sinan METE. 2003. "Kula Yaren Teşkilatı." Manisa'ya Bakış. S.1, s.10-12.
- TOSUN, İsmail. 1986. Tarihi, Sosyal, Kültürel ve Turizm Yönü ile: Kula. İzmir: Karınca Matbaacılık, (2. Baskı).
- TÜRKDOĞAN, Orhan. 1966-1969. "Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği." Türk Kültürü Araştırmaları. Ankara. ss. 197-213.
- www.elazig.gov.tr
- www.kula.gov.tr